

SÁRDI EDIT

Az olvasási nehézségek oktatási hátteréről

Adalékok az olvasás fogalmához anyanyelv-pedagógiai szempontból

Az utóbbi évtizedek hazai olvasásvizsgálatok eredményei (Kádárné 1985, Monitor '95, Monitor '97) bejósolhatóan azt igazolják, hogy jelentős vétségei vannak a közoktatásunknak az „áldiszlexia” (olvasásgyengeség) és a funkcionális analfabetizmus (olvasás- és írásgyengeség) iskolai újratermelődésében.

A funkcionális analfabetizmus és az olvasásgyengeség mögött alacsony műveltségi állapotot sejtene a kutatók, amelyben problémaként megjelenhet a tanulni nem tudás, a gondolkodás és a beszéd zavara egyaránt.

Az okok nyilván nem egyneműek. Organikus tényezők, a nyelvi környezetbe beleszületett szociokulturális különbségek mellett az anyanyelvi nevelés egészét átfogó nyelvhasználati képességek (mint a beszéd, a beszédértés, az írás, az olvasás stb.) sikertelen fejlesztése, és nem utolsósorban a tanulási folyamatban elkövetett pedagógiai műhibák sorozata is állhat.

1. Adalékok az olvasás fogalmához

Huey szerint „annak teljes elemzése, hogy mit csinálunk, amikor olvasunk, szinte a csúcspontja lenne a pszichológusi teljesítménynek, mert ez az emberi elme egyik legbonyolultabb működésének leírását jelentené” (1908).

Az olvasás a szó legszorosabb értelmében komplex tevékenység. Sokféle aspektusból tanulmányozható. A fogalmát leíró definíciók is attól függően változnak, hogy mely szempontokat preferálnak a kutatók az olvasás meghatározásában. Az olvasást mint vizuális feladatot értelmezik-e, vagy szófelismerési feladatnak, esetleg gondolatfolyamnak, illetve társas eseménynek fogják-e fel azt. Az olvasásról kialakítandó meghatározások tovább nehezednek abból a szempontból is, hogy figyelembe veszik-e, hogy kezdő, haladó, vagy érett olvasó teljesítménye kerül az elemzések középpontjába. Ha a közoktatás rendszerében vizsgáljuk az olvasási tevékenységet, akkor annak minőségét és eredményességét a pedagógiai praxis számos tényezője módosíthatja, befolyásolhatja még.

2. Olvasás a közoktatásban

Nálunk az olvasás folyamatával először a pedagógiai szakmódszertan kezdett foglalkozni. Feladatának a kezdő olvasók tanítását tekintette abból a célból, hogy a dekódolást az olvasás tanulása során a kisiskolás minél pontosabban és gyorsabban elsajátíthassa (A. Jászó1990). Az olvasás tanítása körüli viták is módszertani jellegűek voltak. Arról

szóltak, hogy miként lehet a kisgyermeket a hatékony szöfelismerésre megtanítani és lehetőleg minél rövidebb idő alatt (Gledura 1988).

A szakmai diszkurzusra lehetőséget a 70-es évek liberalizálódásra hajló oktatáspolitikája adott. Ekkor publikálódhattak a központi, egy tankönyví tanterv mellett kinövő, alulról indult innovatív kezdeményezésű olvasástanítási módszerek kutatási beszámolói (Zsolnai 1976). Ugyanekkor vált először publikussá az IEA nemzetközi olvasásvizsgálata kapcsán közoktatásunk olvasástanításának az eredménytelensége is. (Báthory 1979).

Közel tíz évvel később a magyarországi Monitor 1986-os olvasásvizsgálata jelentős előrelépést jelentett abban a tekintetben, hogy az olvasást ne csak készségként vagy kultúrtechnikaként értelmezzék az olvasástanítással foglalkozó szakemberek, hanem képességként kezeljék azt, és kerülhessen be az olvasásfejlesztést elősegítő dokumentumokba (Demeter 1989). A vizsgálat feltételezhető hatására az olvasás az iskolázás egész időtartamára és a tanulás egészében nagyobb szerepet kapott.

3. Az olvasás (mint képesség) megjelenése a hazai tantervekben

A 78-as korrigált magyar nyelv és irodalom tantervben jelent meg először (1987-ben lépett érvénybe) az olvasásnak képességként való értelmezése. Ekkor váltak legitimmé és kerültek be a tanterv korrekciójába az olvasástanítási módszerek is. Az alulról indult innovatív kezdeményezésű eljárásokat az olvasás megtanításának két alapstratégiája köré lehetett csoportosítani: a szóképes vagy globális, illetve a kódorientált vagy a szintetikus alapstratégia köré. Ezekkel a módszerekkel az olvasástanítás kezdeti szakaszát dolgozták ki a kutatók. A fejlesztések jellemzően 1. osztályra szóltak. A részleges és a teljes betűkészlet ismeretén alapuló automatizálható olvasás kis lépésekben történő kimunkálását jelentették. Ez a típusú tudás az olvasásnak a technikai része. Betűtévesztés, betűcsere, betűkihagyás és újrakezdés nélküli olvasni tudás néma és hangos olvasási helyzetben.

A módszerek taneszközökben és tanítási útmutatókban (tanmenetben, kézikönyvben) realizálódtak. Alternatívaként ekkor vált választhatóvá tizenöt évi kutatómunka után a Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési program (NYIK program) (Zsolnai 1986). Megszűnt a központi irányítás alatt működtetett, elsősorban a végrehajtást ellenőrző szakfelügyeleti rendszer. Felváltotta a szakmai segítséget szolgáló, megyei szervezésű szaktanácsadói hálózat. Az olvasás tanítása a bemenet-szabályozású végrehajtásról áttevődött a pedagógus szakmai és erkölcsi felelősségére épülő kimenet-szabályozású, eredményméréseken alapuló olvasás fejlesztésére.

4. Módszertani tendenciák az olvasás tanításában

4.1. A globális (szóképes) módszer

Taneszközét Ligeti Róbert és Kutiné Sahin-Tóth Katalin adaptálták angolból magyar nyelvre. A tankönyvek megjelenési dátuma 1980., az olvasókönyvé 1981. (*A maci olvas* című tankönyv a szóké- és betűtanulásra, *A maci mesél* az olvasási készség fejlesztésére.) A tankönyvcsaládhoz tanítói segédlet is készült: *Olvasás és írástanulás az 1. osztályban* címen.

A módszer lényege: a szóképek globális felismerésén alapuló olvasástanítás *betűkapcsolás nélkül*. A globális módszer 1. osztályos tankönyvcsaládban realizálódott. Nem bővült ki anyanyelv-tanítási programmá. A 78-as korrigált tanterv választható módszerként vette fel.

4.2. A hangoztató – elemző – összetevő módszer szóképes előprogrammal

Szerzői: Romankovics András, Romankovics Andrásné és Meixner Ildikó. Az 1. osztályos tankönyvei: *Olvasni tanulok*, *Olvasókönyv* és *Feladatlapok*.

A módszer lényege: analitikus-szintetikus olvasástanítás alkalmazása *globális előprogrammal*. A globális metodikával tanított szóanyag mindössze az olvasási kedvet, az azonnali olvasásélményt szándékozta biztosítani az olvasástanulást előkészítő időszakban a taneszköz szintjén. 1978-tól vezették be a módszert a tankönyvcsaláddal együtt, s így lett része a korrigált tantervnek is. Azóta átdolgozásra került, de nem lett belőle anyanyelv-tanítási program. Jelenleg harmadik osztályig mint tankönyvcsalád-alternatíva szerepel.

4.3. Az intenzív – kombinált olvasástanítási módszer

Kidolgozója Lovászné Czagányi Gabriella. (Jelenleg Lovász Gabriella néven publikál.) Az első osztályos tankönyvei a *Betűvásár* című ábécéskönyv, valamint a *Gyermekvilág* című olvasókönyv.

Módszerének lényege: hangoztatással egybekötött *szintetikus eljárás*, *betűcsoportoként* történő gyors ütemű *betűtanítással*. Az olvasástanítási módszer 1987-től mint alternatíva választható lett. Azóta anyanyelv-tanítási programmá bővítette a módszer kidolgozója szerzőtársával Adamikné Jászó Annával együtt. Eddig negyedik osztályig készült el.

4.4. Heurisztikus programozású olvasástanítás

Tolnai Gyuláné a háború előtt sikeresen alkalmazott módszereket „lefölözve” alkotta meg a *szintetikus metodikán* alapuló olvasástanítási eljárását. Heurisztikus programozású olvasástanításnak nevezte el. Kidolgozta negyedik osztályig anyanyelv-tanítási programmá is. 1990-től választható alsó tagozaton.

4.5. Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési program (NYIK)

1985 szeptemberétől hazánk neveléstörténetében első alternatív tantervi lehetőséget jelentett a Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési program (NYIK) bevezetése az általános iskolába. Kidolgozója Zsolnai József és kutatócsoportja. Számos újítást hozott a pedagógiai praxisba. Bevezetett oktatás-módszertani lépéssorokat. Kifejlesztette a központi tantervtől eltérően a saját tantervét, a tantervi tevékenységek teljességét lefedő taneszközrendszerét és a tanítási segédleteit. Több iskolatípusban is tanítható a program. A kidolgozása jelenleg a gimnáziumnál tart.

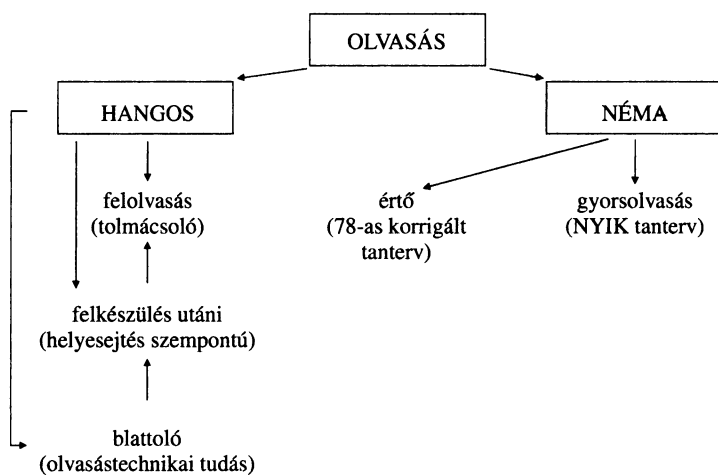
Az olvasástanítási metodikáját tekintve a szintetikus és a *globális* eljárást *párhuzamosan* alkalmazza a tanulók képességeihez igazítva. A program biztosítja az olvasástanítás kezdeti szakaszára a teljes betűkészlet megtanításáig mindkét metodika taneszközét. A pedagógusra bízta annak eldöntését, hogy melyik tanulónak (tanulócsoportnak) milyen metodikával érdemes az olvasást megtanítani.

Az olvasást mint dekódolásos tevékenységet úgy tekinti a program, mint a lehető legrövidebb idő alatt elsajátítandó információszerzési lehetőség. Ebből a szempontból azonosságot mutat a jelenlegi olvasástanítási koncepciók zömével. (Ligeti Róbert, Lovász Gabriella, Romankovics András olvasástanítási eljárásaival).

A lényegi különbség az olvasástanítási stratégiáknak a NYIK program javára abban van, hogy a NYIK-tantervben az olvasás *funkció szerint* jelenik meg. Kommunikációs képességnek fogja fel az olvasást, elkülöníti néma és hangos olvasásra, tevékenységben fogalmazza meg, valamint felbontja műveletekre is. A tantervben az olvasás műveleteit kommunikációs szempontból taxonomikus rendszerbe foglalva írja le. Ezáltal az olvasás működése válik láthatóvá. Azaz megszámlálható lesz, be lehet sorolni aláfölrendeltségi viszonyba, többletinformáció végett nemfogalommal jellemezhető. Így a tantervbe felvett olvasási tevékenység (akár az egyes művelet is) tanítási segédlethez rendelhető. Sőt az is kimutatható, hogy az olvasásra szánt taneszköz (szöveg, feladat-típus stb.) alkalmas-e a kiválasztott olvasási tevékenység végzésére.

5. Az olvasás kommunikációs szempontú megközelítése

Az alábbi ábra szemlélteti az olvasás kommunikációs szempontú felosztását, összetettségét és egymásba épülését a 78-as korrigált tanterv és a NYIK program tantervének összevetésében.

1. ábra Az olvasás kommunikációs szempontú felosztása (78-as korrigált tanterv, NYIK tanterv összevetésében)

Az ábráról leolvasható, hogy kétféle minősége az olvasásnak a hangos olvasás és a néma olvasás. Nem épülnek egymásba, nem feltételi képességei egymásnak, nem „moshatók” össze. Két külön tevékenységkategória. Mind a néma, mind a hangos olvasás több tevékenységfajtából áll. A hangos olvasásnak a legfejlettebb és egyben a legösszetettebb fajtája a felolvasás. Ennek a felolvasásnak feltételeként (kifejlesztett képességeként) szolgál a másik két hangos olvasási minőség: a helyesejtés szempontú

és a „blattoló” (azaz a felkészülés nélküli olvasástechnikai tudást mutató) olvasás. Mindhárom fajtáját a hangos olvasásnak, mivel tevékenységek (tevékenységcsoportok), tovább bonthatjuk műveletekre. Nézzük, milyen jellemzők alapján.

5.1. A hangos olvasás technikája – blattoló olvasás

Betűcsere, betűtévésztés, újratekés nélküli, folyamatos hangos olvasást jelent. Az olvasó célja a pontos és folyamatos olvasásra törekvés. Nagy hagyománya van az iskolai oktatásban. A Ketettanterv (2000) megjelenése előtt a hangos olvasás fejlesztése alatt kizárólag a hangos olvasás technikájának a fejlesztését értették a központi tantervben.

5.2. Helyesejtés szempntú hangos olvasás – felkészülés utáni hangos olvasás

A helyes kiejtésnek (kiejtési normáknak) kell elsődlegesen érvényesülnie a hangos olvasás alkalmával. (Például az időtartamnak, a hangsúllynak, a hanglejtésnek, a szünetnek stb. az olvasás közben.) Az olvasó azzal a céllal olvas, hogy „akusztikailag jól hasson” a szöveg, azaz ne legyen értelemzavaró. Az olvasástechnika fejlesztése mellett külön kialakítandó képesség. Feltételez egy fejlettebb (folyamatos) olvasástechnikai tudást. Legkorábban második osztályban lehet csak elindítani. A fejlesztéséhez helyesejtési normákat betartani segítő „technikai fogások” átadására, illetve erre a célra kifejlesztett taneszközre van szükség. Például a hangsúlyokra, az időtartamok betartására figyelmeztető jelekkel ellátott szövegek mintakövetéssel történő olvasását segítő taneszközre. (Csizmazia 1979.)

5.3. Felolvasás – tolmácsoló, interpretáló olvasás

A felolvasás a legfejlettebb fajtája a közoktatásban tanított hangos olvasásnak. Tolmácsoló, a szöveg gondolatait közvetíteni tudó, kommunikációt (hallgatóságot is) tételező olvasás.

Előzetesen fel kell rá készülni, és elemezni szükséges a szöveget a felolvasás szempontjából. (Például a fontosabb gondolatok olvasásakor élni kell a kiemelés eszközeivel: a hangsúllyal, a hangfekvéssel, a tempóváltással, esetleg a szünettartással.) Mindkét tanterv felveszi a felolvasást mint olvasásfajtát, de csak harmadik osztálytól indítják el, miután kellően biztosított a tanulók képességében a folyamatos olvasástechnikai tudás, és várhatóan kifejlesztett már a helyesejtési normákhoz igazodó beszédmozgásuk és a beszédhallásuk.

5.4. Néma olvasás

A néma olvasás is két részre van osztva az ábrán. Az értő olvasásra (a 78-as korrigált tanterv szerinti megnevezésben) és a NYIK-tantervben található gyorsolvasásra. Látható, hogy nincs közöttük kapcsolat. Nem épül egymásra a két olvasásfajta. Természetesen mindkettő néma értő olvasás. Céljuk az író (azaz az 1. személy) által megszerkesztett szöveg üzenetének a megfejtése, és egyben technika a benne levő információk feldolgozni tudására. A NYIK-tantervben szereplő gyorsolvasás csak részben mutat azonosságot a mai iskolai gyakorlatban levő néma értő olvasással.

5.5. Gyorsolvasás (a NYIK programban)

Módszeregyüttes a néma olvasás elsajátításához. Tanulási technika, eszköztudás a „tanulni tudáshoz”, a gyors információszerzéshez. Elsősorban az ismeretterjesztő leíró szövegek, valamint a közlő műfajú publicisztikai szövegek olvasása közben alkalmazható technika.

Szokáseregység. Több tevékenységből áll. A tevékenységek többségében feladatki-választóak. Például adatkeresés, témamegállapítás vagy lényegkiemelés stb.

Egyik csoportjuk a megfigyelésen alapuló rövid memóriát és az adottsághoz kötött alapképességeket fejleszti (ilyen tevékenység a látószögnövelés, a jelkeresés, a hibakeresés stb.), amelyek feltételként működnek a tanulási stratégiák elsajátításában.

A másik tevékenységcsoportban leíró és publicisztikai szövegek segítségével olvasói szokások és képességek kerülnek fejlesztésre 2. és főleg 3. osztálytól *A néma olvasás tanítása* címen. A néma olvasást (a tanulni tanulást) elősegítő tevékenységek közül néhány: a szövegáttekintés, a témamegállapítás, cím, ábra, ábraalírás alapján, adatkeresés, lényegkiemelés stb.

Összegzőképpen elmondható, hogy az olvasás az egyik legösszetettebb képességegyüttesünk. Sok és sokfajta részképességet (zömében nyelvhasználati részképességet) foglal magába. Az olvasás közben a különböző írott nyelvi egységeket dekódoljuk. A beszédhangokat jelölő betűket (betűsorokat) beszédhangsorokká alakítjuk át, és ha sikeres a dekódolás, valamint nincs organikus hiba a feldolgozási folyamatban a jelentésüket értjük meg. Néma olvasás alkalmával – ha kommunikációs szempontból nézzük az olvasás tevékenységét – akkor mint olvasó (azaz a 2. személy) az író (azaz az 1. személy) által megszerkesztett üzenetet fejtjük meg. Hangos olvasáskor, mint olvasó ember – ha van hallgatónk – az 1. személy szerepét gyakoroljuk. Abban az esetben, ha nem sajátunk a szöveg, akkor a szöveget író és a szöveget befogadó közé mint közvetítő (interpretáló személyként) lépünk be az olvasás folyamatába.

A fentebb leírt, de nem teljes fogalom meghatározás az olvasásnak több fajtáját és több minőségét sejteti. Ilyen minősége az olvasásnak az olvasástechnikai tudás, a szöveget értő néma olvasás vagy a szöveget közvetíteni tudó hangos olvasás. Ezek az olvasásminőségek nem moshatók össze, de egymásba épülve feltételi részképességként vagy kiegészítő tevékenységként segíthetik egy magasabb olvasásminőség (képességegyüttes) kialakulását. Nem véletlen, hogy az olvasás – mint képességegyüttes – talán a legtöbbet emlegetett és vitatott tudásfajta.

IRODALOM

- A. Jászó Anna (szerk.): *A magyar olvasástanítás története*. Tankönyvkiadó: Budapest, 1990. 343 p. *Az általános iskolai nevelés és oktatás terve*. I. Korrigált kiadás. Magyar nyelv és irodalom. 1–4. osztály. OPI: Budapest, pp. 11–88. (1987).
- Bánréti Zoltán: „Mit jelent az oktatási programok tartalmi fejlesztése”. in: *Iskolakultúra*. vol. 5. nr. 6–7, pp. 79–85 (1995).
- Báthory Zoltán: „Az IEA vizsgálat terve, módszere és lebonyolítása”. in: *Tanulmányok a neveléstudomány köréből*. 1975–76. Budapest, pp. 48–152. (1979).
- Cs. Czachesz Erzsébet: *Olvasás és pedagógia*. MOZAIK Oktatási Stúdió: Szeged, 1998. 159 p.

- Csizmazia Sándor: *Hangosított transzparensorozat a helyesejtési normákhoz igazodó vers- és prózamondás tanulásához*. NYIK taneszköz. OOK Veszprém, 1979.
- Demeter Katalin: „Az olvasási képesség fejlődési iránya és színvonala”. in: *Pedagógiai Szemle*, nr. 12. (1989).
- Gledura Lajos: „Rendet az olvasástanításban!” in: *Köznevelés*, nr. 29. (1988).
- Horváth Zsuzsanna: „Szövegek és olvasók - Helyzetkép a tanulók szövegértéséről.” in: MONITOR'95. A tanulók tudásának felmérése. Országos Közoktatási Intézet: Budapest, pp. 105–201. (1997).
- Huey, E. B.: *The psychology and pedagogy of reading*. New York, Macmillan (Republished: Cambridge, Mass.: The MIT Press.) (1908/1968).
- Kádárné Fülöp Judit: *Olvasás és kommunikáció*. OPI. Budapest, 1985. 170 p.
- Nagy József: *XXI. század és nevelés*. Osiris: Budapest, 2000. 350 p.
- Nemzeti Alaptanterv. „Anyanyelv és irodalom.”* Korona Kiadó: Budapest, 1995. 41 p.
- Vári Péter – Andor Csaba – Bánfi Ilona: „Jelentés a Monitor'97 felméréséről”. in: *Új Pedagógiai Szemle*. nr. 1, pp. 82–105. (1998).
- Zsolnai József: *A tanulás tervezése és irányítása a nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési programban*. Tankönyvkiadó: Budapest, 1986. 199 p.
- Zsolnai József: *Bevezetés a pedagógiai gondolkodásba*. Nemzeti Tankönyvkiadó: Budapest, 1996. 99–100. p.
- Zsolnai József (szerk.): *Anyanyelvtanítási kísérlet a kommunikációkutatás eredményei alapján. (1971–1975)* Kaposvár, 1976. 254 p.

Angol nyelvkönyvek a Corvina kiadótól

KÁROLY KRISZTINA ÉS SZENTESI TÍMEA

Angol szókincskönyv érettségizőknek és nyelvvizsgálóknak

148 oldal, 1300 Ft

MAGYARICS PÉTER

Középiskolai angol nyelvtan

224 oldal, 1450 Ft

BUDAI LÁSZLÓ

Angolul – hiba nélkül

Előzzük meg, vagy javítsuk ki angol nyelvi hibáinkat!

288 oldal, 2300 Ft

MAGYARICS PÉTER

Állami nyelvvizsga – angol

116 old., 950 Ft.

